

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ДОПРЕДИКАТИВНОГО ДОСВІДУ

1. Виникнення концепції допредикативного досвіду та її місце у трансцендентальній феноменології

Проблема співвідношення допредикативного досвіду і предикативного судження є однією з центральних проблем феноменологічної філософії. Залежно від способу її розв'язання розрізняються поміж собою альтернативні моделі феноменологічної концепції. Ми маємо низку варіантів такого розв'язання — від ствердження первинності допредикативного досвіду аж до заперечення існування чистого допредикативного досвіду взагалі. Інакше кажучи, або будь-яке судження зумовлено досвідом, з якого воно виростає, або будь-який досвід зумовлений судженням про нього. Отже, розв'язання цієї проблеми є для трансцендентальної феноменології не так завданням, яке очікує на остаточне виконання, як викликом, що збуджує думку феноменолога й штовхає його до створення власних інтелектуальних моделей, які уможливають розгляд цієї проблеми в нових перспективах і під новим кутом зору. Такі проблеми, до речі, й зумовлюють внутрішню динаміку розвитку феноменологічної концепції досвіду.

Утім, перш ніж перейти до розгляду допредикативного досвіду та ролі, яку це поняття відіграє у трансцендентальній феноменології, варто зробити декілька попередніх зауважень.

По-перше, концепція допредикативного досвіду з'являється у трансцендентальній феноменології доволі пізно. Можна достатньо впевнено стверджувати, що вперше Гусерль починає вживати і розробляти це поняття у творі «Формальна і трансцендентальна логіка»¹. Ми навіть подібаємо це поняття в назві § 86 цього твору «Очевидність допредикативного досвіду як перша тема трансцендентального вчення про судження. Судження досвіду як судження походження» [Husserl, 1974: S.185—189]. Саме в цьому параграфі філософ здійснює засадове розрізнення допредикативного досвіду й предикативного судження, а також вказує на те, що логіка потребує для свого обґрунтування теорію досвіду. Ці ідеї покладено в основу твору «Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки» [Гусерль, 2009], який вийшов друком за редакцією Людвіга Ландгребе 1938 року відразу після смерті Гусерля. У моєму дослідженні допредикативного досвіду я спиратимуся на мій український переклад саме цього останнього твору. Сучасний феноменолог Дитер Ломар у своєму фундаментальному дослідженні «Досвід і категоріальне мислення. Г'юм, Кант і Гусерль про допредикативний досвід і предикативне пізнання» вказує на те, що саме у творі «Досвід і судження» ця проблематика дістає деталізованої розробки: «Допредикативний досвід вперше стає експліцитною темою генетичної феноменології все ж таки лише у творі “Досвід і судження”» [Lohmar, 1998: S.7]. Підтвердження того, що концепцію допредикативного досвіду Гусерль розробляє наприкінці свого творчого шляху, знаходимо й в авторитетній російській дослідниці Гусерлевої спадщини, а саме в книзі Нелі Мотрошилової ««Ідеї І» Едмунда Гусерля як вступ до феноменології». У цьому історико-філософському дослідженні вона стверджує, що ця тема пізньої феноменології, яку дехто із сучасних феноменологів намагаються «упровадити» до «Логічних досліджень» і «Ідей». «Проте, — пише Мотрошилова, — фактично й історично Гусерль у цих творах, як на мене, ще не артикулює проблему хоч трохи чітко» [Мотрошилова, 2003: с. 610]. Це дає ще одну підставу стверджувати, що поняття допредикативного досвіду виникає лише в пізніх творах засновника феноменології «Формальна і трансцендентальна логіка» та «Досвід і судження», тобто в творах, присвячених спробам побудувати логіку на засадах трансцендентальної феноменології. Адже «Логічні дослідження», які здебільшого присвячено обґрунтуванню

¹ Принаймні якщо довіряти предметному покажчику, який створено спеціально для «Зібрання творів» Гусерля за редакцією Елізабет Штрекер, яке вийшло друком у видавництві «Meiner» 1992 року. Це видання, як відомо, відтворює деякі томи Гусерліани, що вони містять майже всі основні твори Гусерля, які вийшли за його життя, і декілька важливих творів, які були вперше опубліковані саме в Гусерліані вже після смерті автора. Зазначений предметний покажчик розміщено в окремому додатковому томі до цього видання [Ströker, 1992: S.119—240].

логіки, Гусерль пише ще не з позицій трансцендентальної феноменології, а в «Ідеях І», з яких починається розробка трансценденталістського варіанта феноменології, майже не йдеться про логічну проблематику. Хоча той самий Ломар саме і намагається віднайти витоки концепції допредикативного судження в II-ому томі «Логічних досліджень», а отже, критичне зауваження Мотрошилової стосується насамперед його дослідження.

По-друге, впадає в око, що у феноменології майже не використовується опозиція допредикативного і предикативного досвіду. Натомість Гусерль протиставляє допредикативному досвіду предикативне судження, хоча, аналізуючи перший, застосовує поняття «судження досвіду» («Erfahrungsurteil»). Ломар у згадуваній вище книзі вибудовує інші протиставлення, а саме досвіду й категоріального мислення, а також допредикативного досвіду та предикативного пізнання. У зв'язку з цим виникає низка питань. Чому феноменологи уникають говорити про предикативний досвід? Чи не є предикативне судження як акт свідомості також елементом досвіду? Чи не є предикативне пізнання та категоріальне мислення досвідом особливого гатунку? Чи завжди мислення і пізнання розгортаються в судженнях? Чи можна ототожнювати мислення і пізнання? І нарешті, чи не потребує трансцендентальна феноменологія ширшого за Гусерлеве поняття досвіду? Ці питання нам поки доведеться залишити без відповіді. Ми маємо це зробити почасти через те, що така відповідь передбачає відповіді на питання, які я спробую порушити нижче у третій попередній заувазі, а почасти через те, що, як на мене, деякі з питань такого гатунку взагалі не можуть дістати остаточної відповіді в межах трансцендентальної феноменології, натомість вони й окреслюють те смислове поле, в якому мають розгортатися феноменологічні розвідки щодо специфіки й сутності досвіду як такого.

По-третє, протиставлення допредикативного досвіду предикативному судженню має за своє тло ширше протиставлення мовного й домовного досвіду, в контексті якого постають такі важливі питання:

1. Чи завжди мовлення реалізується через судження?
2. Чи завжди судження мають предикативний характер?

Досвід мовлення не можна звести лише до суджень. Існує безліч мовленнєвих актів, які не можна вважати судженнями. Коли я, звертаючись до когось, промовляю його ім'я, то цей мовленнєвий акт навряд чи можна назвати судженням. Тут у жодному разі не йдеться про судження у властивому сенсі, а через це тут не йдеться і про якусь предикацію. Хоча й можна стверджувати, що звернення до когось із використанням певного імені імпліцитно містить судження про те, що ця людина має це ім'я. Утім тут ми маємо провести чітке розрізнення між судженням про те, що когось саме так зовуть, і мовленнєвим актом, у якому я звертаюся до цієї особи. Іншим прикладом мовленнєвого акту, який не має вираженої структури

предикації, є імператив. Наказ «Зачини двері!» не приписує жодному суб'єкту якийсь предикат. Тут, як і в першому прикладі, можна говорити лише про приховану предикацію, або предикацію інших суджень, які уможливають висловлення цього імперативу. Наприклад, можна говорити про те, що цей наказ взагалі має сенс, якщо про якийсь предмет безпосереднього реального або удаваного середовища мовника можна висловити такі предикативні судження, як «Ці двері відчинені», «Ці двері можна зачинити», «Ці двері зачинені» тощо. Тобто вислів «Зачини двері!» імпліцитно містить усі ці судження. Окрім того, наказ «Зачини двері!» можна розглядати як судження, яке приписує тому, до кого спрямовано цей наказ, такий предикат: «той, кому наказано зачинити двері». Однак варто зазначити, що й не всі судження у властивому сенсі обов'язково мають структуру «суб'єкт-предикат». Безособові речення в українській мові, на відміну, скажімо, від німецької, можна сформулювати без суб'єкта дії. Український вислів «Дощить» не приписує чомусь якусь властивість, а просто описує певний стан. Чи йдеться в цьому разі про предикацію у власному сенсі цього слова? Мабуть, ні. Зрозуміло, що німецькою тут ми все одно потребуємо безособового займенника «es», адже цією мовою цей вислів звучатиме «Es regnet» (Дослівно його варто було би перекладати українською «це дощить», або «щось дощить»). Отже, попередньо можна було би закинути Гусерлю, що в протиставленні допредикативного досвіду й предикативного судження він залишився заручником рідної німецької мови. Втім і цій мові притаманні такі непередикативні вислови, що їх і судженнями назвати важко, як, скажімо, згадуване вже звернення до іншої особи, або імперативи, які можна розглядати лише як вислови, що вони імпліцитно містять інші предикативні судження. Окрім того, Гусерль у своїй трансцендентальній феноменології аж ніяк не претендував на виявлення умов можливості досвіду, який може бути виражений лише німецькою мовою, адже тоді його можна було би звинуватити в мовному релятивізмі. А, як відомо, саме з критики релятивізму розпочинається проект розбудови феноменології як трансцендентального вчення про досвід². Чи означає, отже, протиставлення допредикативного досвіду і предикативного судження замість протиставлення мовного і домовного досвіду відмову від первинних зазіхань трансцендентальної феноменології на статус строгої науки, здатної подолати релятивізм будь-якого гатунку?

Правовірний апологет трансцендентальної феноменології мав би відповісти на це питання негативно. Натомість, зовнішній критик, скептично

² Див. критику психологізму як скептичного релятивізму в I томі «Логічних досліджень» [Husserl, 1975: S. 118—158] і критику натуралізму й історизму, що ведуть до релятивізму, в статті «Філософія як строга наука» [Гуссерль, 1994: с. 133—166].

налаштований щодо евристичного потенціалу трансценденталізму взагалі та його феноменологічного варіанта зокрема, радо скористався би цією нагодою, аби вкотре вказати на слабкість і непослідовність трансценденталістської аргументації. Мені ж не йдеться тут ані про захист трансцендентальної феноменології від її потенційних критиків, ані про доведення її неспроможності зреалізувати власні амбіції. Натомість я спробую з'ясувати, чому Гусерлю йдеться саме про протиставлення допредикативного досвіду і предикативного судження, а не про протиставлення мовного і домовного досвідів.

По-перше, варто розуміти, що для Гусерля ця проблематика постає в контексті феноменологічного обґрунтування логіки. А центральним моментом логічного вчення він вважає концепцію судження. Отже, розрізнення і водночас дослідження зв'язку допредикативного досвіду і предикативного судження мають насамперед інструментальний характер, адже слугують завданню прояснення трансцендентальних засад логічної науки.

По-друге, предикативне судження має бути зрозумілим не просто як мовна структура, яка пов'язує суб'єкт із предикатом, а як основа категоріального мислення. Таке розуміння дається взнаки вже у назві вищезгаданої праці Ломара «Досвід і категоріальне мислення. Г'юм, Кант і Гусерль про допредикативний досвід і предикативне пізнання» [Lohmar, 1998]. У цій назві, як ми бачимо, відбувається дещо проблематичне ототожнення досвіду з допредикативним досвідом, а категоріального мислення — з предикативним пізнанням. Тут ми можемо відтворити вже порушені вище питання в дещо інших формулюваннях:

1. Чи не є допредикативний і предикативний досвіди різними аспектами чи рівнями досвіду в його тотальному розумінні?

2. Чи не маємо ми говорити не лише про категоріальне, тобто поняттєве, мислення, а також про образне мислення?

3. Чи може бути мислення редукованим до предикативного пізнання?

Здається, що маємо відповісти на перші два питання позитивно, а на останнє негативно. Адже досвід у найширшому розумінні містить і допредикативний і предикативний рівні, ми мислимо не лише поняттями, а й образами, а отже, наше мислення в жодному разі не може бути редукованим до предикативних суджень, які виражають результати нашого пізнання. Але тоді ті розрізнення й ототожнення, які лежать в основі феноменологічної концепції допредикативного досвіду і предикативного судження виглядають нелегітимно. У подальшому викладі ми побачимо, що чітке розрізнення допредикативного досвіду й предикативного судження має бути доповнено розумінням їхнього внутрішнього зв'язку та взаємопереходу.

Облишмо зараз цю проблему й спробуємо, спираючись на дослідження Ломара, просто описати допредикативний досвід.

2. Головні аспекти допредикативного досвіду

У вже згаданому дослідженні Ломар розглядає такі найважливіші аспекти розгортання допредикативного досвіду:

1. На рівні допредикативного досвіду відбувається габітуалізація знання: «Здобуте знання перетворюється на сталий, сенсовизначальний осад на предметі, який може зберігатися все ж таки лише у відповідному досвідчувальному суб'єкті, це означає, що допредикативне знання («vorprädikative Kenntnis») є «габітуальним знанням» (habituelles Wissen)» [Lohmar, 1998: S. 8]. До питання, в який саме спосіб відбувається така габітуалізація знання, ми повернемося нижче. Тут поки лише варто зазначити, що в цьому процесі габітуалізації важливу роль відіграють типи, до розгляду яких ми зараз і перейдемо.

2. У допредикативному досвіді утворюються конститутивні для самого цього досвіду типи, які постають як аналоги Кантових схем: «Можна вказати на цілу низку схожих властивостей Гусерлевих типів і Кантових схем емпіричних понять. Типи також є «місцями», в яких седиментується, або збирається, досвід нашого сприйняття. Типове очікування мусить у перебігу нашого досвіду пристосовуватися до нових предметів і навіть зазнавати коректур в інтерсуб'єктивному контексті. Як і схеми, типізувальне схоплення виявляє пливку рухомість як підставу можливості сприйняття та конституювання предмета. Утім Гусерль чітко встановлює, що тип завжди є лише продуктом великої, але обмеженої кількості «нашарувань досвіду» розмаїття схожих предметів. Тому за власним сенсом типізувальне схоплення ще не є формуванням загальності. Воно ще не є «схопленням у понятті». У схопленні ще не досягнуто ступеня загального поняття. Підведення під поняття також недосяжне в окремих актах, воно потребує засадового, складного акту категоріального споглядання. Отже, стає зрозумілим, що специфічна функція конституювання предметів належить не загальним поняттям і — внаслідок цього — не чистим, апріорним поняттям розсуду. Для цього достатньо вже утвореного в досвіді емпіричного типу, який постає як перша, ще допоняттєва форма закріплення наших досвідів» [Lohmar, 1998: S. 8]. Отже, у трансцендентальній феноменології Гусерля емпіричний тип, який утворюється в допредикативному досвіді, відіграє роль, схожу на ту, яку в критичному трансценденталізмі Канта відіграють схеми.

Типи не слід плутати з емпіричними поняттями. Спробуймо, спираючись на вищенаведену цитату, інші фрагменти з книжки Ломара та твір Гусерля «Досвід і судження», окреслити ті риси, які відрізняють тип від поняття:

- Тип не має остаточно встановленого сенсу, він, за висловом Гусерля, є «порожньою рамкою сенсу». Поняття, натомість, завжди має чіткий сенс. Тип

окреслює межі можливості поставання предмета досвіду, залишаючись в яких цей предмет може бути пережитим як предмет цього типу. Поняття чітко визначає властивості предмета, який належить до обсягу цього поняття.

- Типу бракує поняттєвої загальності. За висловом Ломара, тип не містить «генерального ядра». На відміну від цього, поняття завжди має загальний характер, або, як пише сам Ломар, має «стосунок до загального» (Bezug auf ein Allgemeines).

- Для утворення поняття з типу ми потребуємо нового споглядання, а саме вбачання певної загальної властивості, яку артикулює відповідне поняття. Посилання на таке вбачання, як вже було зазначено, і є однією з найважливіших відмінностей трансцендентальної феноменології Гусерля від трансценденталізму Канта, який не визнає інтелектуальне споглядання, а отже, заперечує можливість безпосереднього схоплення загального. Указавши на це специфічне споглядання загального, ми вже перейшли до наступного аспекту допредикативного досвіду, а саме до особливості його перетворення на предикативне судження. Цей аспект полягає в тому, що:

3. «...перетворення досвіду на предикативне судження не можна розуміти як просту зміну. У творі «Досвід і судження» також вказано на необхідність *нового* споглядання для цього перетворення. При цьому наголошено на особливому внеску спонтанності суб'єкта, який відрізняє предикативні синтети від допредикативних» [Lohmar, 1998: S. 8]. Це означає, по-перше, що не лише схоплення загального поняття, а й приписування певного предиката потребує споглядання особливого гатунку. По-друге, те, що предикативна синтеза передбачає спонтанність суб'єкта або активність свідомості. Допредикативний досвід, натомість, відбувається пасивно. Тут ми віднаходимо глибинний зв'язок між допредикативним досвідом і пасивною синтезою, до розгляду якого ми зможемо повернутися після того, як проаналізуємо ступені допредикативного досвіду. Але, перш ніж описувати ці ступені, ми маємо звернутися до концепції внутрішнього і зовнішнього горизонтів досвіду, яка відіграє важливу роль в описі розгортання допредикативного досвіду.

3. Внутрішній і зовнішній горизонти досвіду

Хоча Гусерль і пропонує повернутися до аналізу допредикативних актів схоплення індивідуальних предметностей, він дуже добре розуміє, що, по-перше, схоплення предмета зумовлено збудженням свідомості, по-друге, це збудження є не одиничним стимулом, на який реагує свідомість, а завжди постає на тлі певного середовища, наприклад, у разі чуттєвого сприйняття, якщо говорити мовою іншого феноменолога — Герберта Шпігельберга — на тлі певної перцептуальної периферії: «Межа

нашого актуального поля сприйняття в жодному разі не окреслена чітко. Натомість структура маргінальних феноменів з очевидністю показує, що поля об'єктів простягаються поза випадковою і дуже розпливчастою периферією наших феноменів. Напевно, поза периферією сприйняття, за Гусерлем, поза «горизонтом» сприйняття, об'єкти поступово втрачають чіткість» [Spiegelberg 1968, 103]. Це середовище або цю периферію свідомість сприймає в модусі пасивності: «...схопленню завжди передує збудження, яке не є збудженням ізольованого предмета. Збуджувати означає виокремлюватися з середовища, яке завжди тут, привертати до себе інтерес, а мабуть, і пізнавальний інтерес. Середовище є тут як царина передданості, пасивної передданості, тобто такої, яка без жодної дії, без привертання погляду, що охоплює, без збудження інтересу вже завжди є тут» [Гусерль, 2009: с. 16].

Утім, обличмо поки момент пасивності в схопленні цього середовища й зосередьмося на його інших характеристиках. Прояснюючи його природу, Гусерль визначає це середовище як зовнішній горизонт досвіду, або потенційно нескінченний горизонт співданості. Будь-який предмет сприйняття даний не в порожнечі, а в гомогенному просторі, в якому розташовані інші предмети, що не є актуальними корелятами цього конкретного акту сприйняття, але потенційно можуть стати предметами сприйняття. Саме вони й утворюють просторовий зовнішній горизонт актуального сприйняття. Такий горизонт має не лише чуттєве сприйняття, а будь-який акт свідомості. Скажімо, у фантазії я також фантазую предмет у певному просторі, хоча в такому разі цей простір даний мені в модусі фантазії, а не в модусі реального сприйняття.

Момент пасивності присутній не лише в схопленні простору, а також й насамперед у переживанні часу. Співданість актуально не схоплених моментів предмета має також і темпоральний вимір, адже це моменти, які могли бути або можуть бути дані в актуальному сприйнятті. Окрім цього, саме переживання первинно схопленого може поглиблюватися й удосконалюватися. Наприклад, я можу зосереджуватися на відтінках кольору схопленого у спогляданні предмета або виокремлювати й брати до уваги окремі деталі побаченого боку предметності. Отже, кожний досвід має також внутрішній горизонт розгортання. Будь-який предмет, отже, завжди даний у зовнішньому і внутрішньому горизонтах досвіду: «Кожний досвід має горизонт досвіду; кожний досвід має ядро дійсного і визначеного усвідомлення, має вміст безпосередньо даних визначеностей, проте поза цим ядром визначеного так-буття, поза власне «саме тут» даним, він має свій горизонт... Я можу переконатися в тому, що жодне визначення не є останнім, що насправді пережите в досвіді завжди має нескінченний горизонт можливого досвідного того самого. Цей горизонт у його невизначеності від самого початку є простором можливостей, в якому дедалі ближче

визначення в дійсному досвіді обирає певні можливості й відкидає інші» [Гусерль, 2009: с. 18].

Цей горизонт досвіду будь-якого предмета чи об'єкта уможливорює й ідентифікацію цього об'єкта як того самого. На це вказує Морис Мерло-Понті у творі «Феноменологія сприйняття»: «Горизонт — це те, що забезпечує ідентичність об'єкта впродовж дослідження, він корелює зі здатністю мого погляду утримувати щойно розглянуті об'єкти разом із новими деталями, які він от-от відкриє» [Мерло-Понті, 2001: с. 88].

Отже, поняття внутрішнього і зовнішнього горизонтів досвіду свідомості дозволяють розв'язати такі фундаментальні онто-епістемологічні проблеми:

1. Проблема переходу від схоплення одиничних сенсорних даних до схоплення предметів у предметному світі.

2. Проблема ідентифікації предметностей досвіду.

Тепер повернімося до зазначених вище ступенів розгортання допредикативного досвіду.

4. Ступені розгортання допредикативного досвіду

Ломар вбачає в Гусерлевій концепції три ступені розгортання допредикативного досвіду сприйняття:

1. Перше просте схоплення (*Erfassung*).

2. Експлікувальне споглядання у внутрішньому горизонті.

3. Експлікація зовнішнього горизонту.

Розгляньмо кожний із цих ступенів детальніше, аби потому подивитися, які важливі моменти концепції допредикативного досвіду впливають із цього розгляду.

1. Перше просте схоплення (*Erfassung*): «Просте схоплення (*Erfassen*) спрямоване на предмет «в цілому». Хоча його можна назвати «простим», уже це схоплення ґрунтується на глибокій конститутивній синтезі (виокремлення тривалих даних у внутрішній свідомості часу, праасоціативне об'єднання у чуттєві виокремленості в гомогенності й гетерогенності, й поєднувальне *схоплення* виокремленостей як інтенційних предметів)» [Lohmar, 1998: S. 232].

2. Експлікувальне споглядання у внутрішньому горизонті: «На противагу цьому континуальному простому зверненню в експлікації внутрішнього горизонту інтерес сприйняття звертається до типових передтлумачень (*Vor-deutungen*)... Поки ми в експлікації прикуті до предмета первинного простого звернення, йдеться про експлікацію внутрішнього горизонту» [Lohmar, 1998: S. 232].

1. Експлікація зовнішнього горизонту. Ми можемо також експлікувати зовнішній горизонт. У такій експлікації йтиметься про зв'язок предмета

сприйняття з іншими предметами навколо нього. «Тоді постає, наприклад, зв'язок обмеження, більшості або меншості. Однак в експлікації зовнішнього горизонту ми залишаємося спрямованими на певний предмет, визначаючи його зв'язки з іншими предметами» [Lohmar 1998, 232].

Експлікація внутрішнього і зовнішнього горизонтів сприйняття збагачує предмет сприйняття новими властивостями: «У невпинному здійсненні інтересу сприйняття він через шерех інтенцій горизонту виявляє нові окремі властивості... При цьому звернення до окремих властивостей певного предмета не відбуваються незв'язано і не зникають після того, як відбулися, натомість вони пов'язані у «впізнаванні» того самого предмета» [Lohmar, 1998: S. 232—233].

Гусерль позначає предмет сприйняття літерою «S», а його властивості, які він називає експлікатами, — грецькими літерами « α » та « β » й описує допредикативний досвід, у якому накопичуються властивості певного предмета: «Розпочата і продовжена діяльність, у якій здійснюється первинне схоплювання експлікату та його тривання в часі, змінюється, коли схоплюється новий експлікат. Той перший не зникає, він зберігається впродовж усього процесу. Тому й тут ми говоримо про те, що він залишається у схопленні. Проте тут винятковим джерелом цього збереження утримання є... інтенційність активного перекривання, згідно з якою цей і кожний наступний експлікат залучається до S як момент визначення, як осад самовизначення S, яке після експлікації α стає $S\alpha$, після появи в $(S\alpha)\beta$ тощо. Тому α , β ... вже не є ані первинно, ані вторинно схоплені, Я не спрямоване спеціально на них; воно спрямоване на S, яке приховує їх у собі як осади» [Гусерль, 2009: с. 89].

Із цього опису випливають два важливі наслідки для феноменологічної методології:

1. Така концепція накопичення знання утворює методологічне тло для Шюцевої концепції здобуття знання через його седиментацію: «Здобуття знання є седиментацією актуальних одиничних досвідів відповідно до релевантності та типіки у смислових структурах, які, зі свого боку, входять до визначення актуальних ситуацій та витлумачення актуальних одиничних досвідів³» [Шюц, 2004: с. 135].

2. Гусерль фіксує всередині пасивності допредикативного досвіду «інтенційність активного перекривання». До теми пасивності в активності й активності в пасивності ми повернемося наприкінці цього дослідження природи допредикативного досвіду.

Також із вищенаведеного опису перебігу допредикативного досвіду впливає проблема, яку Ломар формулює у вигляді питання: «...як все ж таки «зберігається» здобуток допредикативного досвіду» [Lohmar, 1998: S. 235].

³ Цитату подано у відредагованому вигляді.

Аби бути в змозі відповісти на це питання ми маємо проаналізувати, яку роль у здобуванні та збереженні змістів допредикативного досвіду відіграють вищезазначені типи. З Ломарового розгляду Гусерлевої концепції типів випливають три функції, які мають типи в допредикативному досвіді:

1. Збереження здобутого в допредикативному досвіді: «У конституюванні нового типу або в корекції вже відомого здобувається досвід, який залишається. Отже, у зміні типів, яка фундує досвід, ми віднаходимо одну з форм «збереження» допредикативного досвіду» [Lohmar, 1998: S. 239].

2. Репрезентація предмета як певної єдності: «Із чуттєво наявного відповідно до типу утворюється репрезентація типово очікуваного предмета — наскільки дозволяє це наявне» [Lohmar, 1998: S. 239—240]. У зв'язку з цією функцією типу доречно згадати дещо дивне визначення речі в «Ідеях II» як «правила можливих явищ» [Husserl, 1952: S, 86], про яке пише Ломар. Варто зазначити, що тут Гусерль на позначення речі вживає не слово «Sache», а слово «Ding», що не є притаманним його стилю письма та мислення. Отже, тут йому йдеться про сенс речі, близький до Кантового розуміння речі як того, що протистоїть свідомості. Так зрозуміла річ уже близька до Кантового поняття «річ-сама-по-собі» («Ding-an-sich»). Однак навіть при цьому Гусерль відрізняється від Канта. Ця річ не є чимось абсолютно трансцендентним свідомості. Натомість річ — це правило поставання явищ у досвіді свідомості, яке об'єднує їх у предмет відповідно до певних типізацій.

3. Очікування і загального стилю постання певного предмета, і його конкретних окремих властивостей: «Типова апперцепція, з одного боку, накреслює для нас невизначено-загальний стиль «експлікації, яку слід здійснити з відповідним експлікату стилем» [Гусерль, 2009: с. 24]. З іншого боку, вона також дозволяє нам очікувати вже цілком визначені властивості предмета, хоча й у модусі вільної рухливості» [Lohmar, 1998: S. 240].

Отже, завдяки типам на рівні допредикативного досвіду ми можемо очікувати певний стиль поставання предметів із їхніми специфічними властивостями, репрезентувати предмети як певні єдності змісту й зберігати ці набуті в допредикативному досвіді змісти⁴.

Зараз маємо взяти до уваги іншу важливу особливість допредикативного досвіду, а саме те, що в ньому ми віднаходимо витoki логічних і граматичних категорій, завдяки яким ми можемо утворювати предикативні

Варто зазначити, що Альфред Шюц та його послідовник й учень Томас Лукман поширюють Гусерлеве вчення про типи на соціальну сферу та розробляють концепцію типізації соціального досвіду. З цього приводу див., зокрема, підрозділ С «Типіка» III розділу «Знання про життєсвіт» твору Шюца і Лукмана «Структури життєсвіту» [Шюц, 2004: с. 248—263].

судження: «У первинному процесі експлікації первинно даний предмет постає в експліцитному спогляданні... Ми... можемо сказати, що слід виявити процес «очевидності», в якому первинно вбачають щось на кшталт «субстратного предмета» і щось на кшталт «визначень» як таких. Так ми віднаходимо місце виникнення першої з так званих «логічних категорій». Звичайно, у власному сенсі про логічні категорії може йтися лише у сфері предикативного судження як про частини визначення, які необхідно належать до форми можливого предикативного судження. Проте всі категорії й категоріальні форми, які тут постають, спираються на допредикативні синтези й виникають із них» [Гусерль, 2009: с. 85].

Ломар вказує на те, що тут ми бачимо, як, на думку Гусерля, з допредикативного досвіду споглядання предмета та його властивостей, виникає категорія субстрату та його визначень. Наприкінці уривка Гусерль стверджує, що не лише категорії субстрату і визначень, а й усі логічні і граматичні категорії походять із допредикативного досвіду. Він ілюструє це конкретними прикладами ще у «Формальній і трансцендентальній логіці». А «Досвід і судження» він починає з посилання на цю попередню працю, а саме на викладений у ній спосіб походження граматичної множини (Plural) зі споглядання множини (Menge). Тобто й тут ми бачимо, що граматичні та логічні категорії, завдяки яким ми можемо утворювати предикативні судження, наприклад судження про множинність, походять із допредикативного досвіду.

Цей перехід від допредикативного досвіду до предикативного судження також відбувається завдяки типам: «можна розрізнити щонайменше три ступені синтези, які мусять відбуватися під керунком типу: апперцепція (схоплення), експлікація та предикативне визначення. Можливість цих синтез залежить від, так би мовити, «зібраного» в типі попереднього досвіду» [Lohmar, 1998: S. 241].

Ломар знову вказує на схожість Гусерлевих типів із Кантовими схемами й додає, що феноменологічна концепція типів може допомогти розв'язати проблему зв'язку понять і споглядань, а отже розуму й чуттєвості⁵: «Функція керування уявленням, яка належить схемам емпіричних понять (у Канта) і керування поглядом типізувальної апперцепції з боку типів (у Гусерля) значною мірою аналогічні. Якщо навіть здобутий у досвіді тип ще не є емпіричним поняттям (тут, як ми бачили, ще немає жодного стосунку з генеральним ядром), то все ж таки в типізувальній апперцепції вже викарбувана допредикативна праформа категоризації. Зазначена тут керувальна функція типу в уявленні чогось чуттєво даного «як випадку» типу

⁵ Цю проблему я порушував у статті «Вислів І. Канта «думки без змісту порожні, споглядання без понять сліпі» у феноменологічній перспективі» [Кебуладзе, 2008].

може, отже, зробити внесок у розв'язання проблеми застосування емпіричних понять до споглядання» [Lohmar, 1998: S. 241]. Таке застосування понять до споглядань передбачає перехід від допредикативного досвіду до предикативного судження. Цей перехід, на думку Ломара, й відбувається завдяки типу: «При «перетворенні» допредикативного здобутку знання на предикативне судження потрібна знов-експлікація (Wieder-Explication), кроки й спрямування погляду якої також мають бути вмотивовані... До типізувальної апперцепції може приєднуватися і предикативна категоризація. Для цього вможливлене типом в апперцепції «складання» («Zusammensetzung») споглядальної презентації предмета має ще раз навмисно відбутися в активно здійсненій експлікації» [Lohmar, 1998: S. 243]. Отже, ми бачимо, що утворення предикативного судження не тільки вкорінене в допредикативному досвіді типізації, а й за своєю структурою відтворює цей досвід, але тепер уже в активному модусі.

Це ще раз підтверджує, що ми, як зазначалося вище, не маємо так жорстко розривати й різко протиставляти допредикативний досвід і предикативне судження. Так само, як ми не маємо з феноменологічних позицій розривати й протиставляти одне одному чуттєвість і розум⁶. Натомість тут ідеться про глибокий внутрішній зв'язок між цими аспектами досвіду та їхній сталий перехід один в одного. У реальному перебігу досвіду не існує чистого допредикативного шару і чистого предикативного судження. Тому феноменологічна концепція потребує ширшого поняття судження: «Гусерлеве твердження про те, що існує щось на кшталт «допредикативного досвіду», який при цьому постає як «збережений результат» пізнань, властивостей і зв'язків..., містить розширення поняття судження. Уже просте сприйняття реального предмета є «судженням у цьому широкому сенсі»... Це «розширене поняття судження» залучає «предикативний і допредикативний модуси»... Судження в широкому сенсі є позначенням «сукупності об'єктивувальних (упредметнювальних) Я-актів»... і охоплює прості акти сприйняття. Це означає також, що в царині — традиційно характеризованої радше як суто пасивної — рецептивності вже відбувається активна діяльність Я» [Lohmar, 1998: S. 230].

Це передбачає інтелектуальний крок, який Ломар називає динамізацією понять активності та пасивності: «Динамізація понять активності й пасивності є необхідним кроком у генетичній феноменології. У найглибшому ґрунті, тобто у внутрішній свідомості часу, є лише застигли пасивні закономірності (ретенція і протенція). Натомість в об'єктивувальному акті,

⁶ Про це, зокрема, йдеться у згаданій вище статті «Вислів І. Канта «думки без змісту порожні, споглядання без понять сліпі» у феноменологічній перспективі» [Кебуладзе, 2008].

інтенційно спрямованому на певний ідентичний предмет, можна говорити вже про *активність у пасивності* (а також про *пасивність в активності*)» [Lohmar, 1998: S. 230].

Отже, ми встановлюємо три фундаментальні моменти допредикативного досвіду:

1. Допредикативний досвід перебігає у формі пасивної синтези.

2. Не існує чистого допредикативного досвіду й чистого предикативного судження. Натомість допредикативний досвід завжди вже містить зародки предикативного судження, а предикативне судження завжди вкорінене в допредикативному досвіді й відтворює його структурні елементи. Відповідно до цього:

3. Не існує суто пасивного, або суто активного досвіду. Натомість ми маємо сталий перехід активності в пасивність і пасивності в активність.

ДЖЕРЕЛА

- Гусерль Е.* Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки/ Едмунд Гусерль; [відредагував і видав Людвіг Ландгребе, переклад з німецької і післямова Вахтанга Кебуладзе]. — К.: ППС-2002, 2009. — 356 с.
- Гуссерль Э.* Философия как строгая наука/ Эдмунд Гуссерль; [составление, подготовка текста и примечания О.А. Сердюкова] // Философия как строгая наука. — Новочеркасск: Сагуна, 1994. — С. 129—174.
- Кебуладзе В.* Вислів І. Канта «думки без змісту порожні, споглядання без понять сліпі» у феноменологічній перспективі // Філософська думка. — 2008. — № 6. — С. 155—164.
- Мерло-Понті М.* Феноменологія сприйняття / Моріс Мерло-Понті; [переклад з французької Оксани Йосипенко, Сергія Йосипенка]. — К.: Український Центр духовної культури, 2001. — 552 с.
- Мотрошилова Н.В.* «Идеи I» Эдмунда Гуссерля как введение в феноменологию / Неля Васильевна Мотрошилова. — Москва: Феноменология — Герменевтика, 2003. — 720 с.
- Шюц А.* Структури життєсвіту / Альфред Шюц, Томас Лукман; [переклад з німецької і післямова Вахтанга Кебуладзе]. — К.: Український Центр духовної культури, 2004. — 560 с.
- Husserl E.* Formale und transzendente Logik. Versuch einer Kritik der kritischen Vernunft/ Edmund Husserl; [herausgegeben von Paul Janssen]. — Den Haag: Martinus Nijhoff Publishers, 1974. — 298 S. — (Husserliana, Band XVII).
- Husserl E.* Logische Untersuchungen. Erster Band. Prolegomena zur reinen Logik / Edmund Husserl; [herausgegeben von Elmar Holenstein]. — Den Haag: Martinus Nijhoff, 1975. — 256 S. — (Husserliana, Band XVIII).
- Lohmar D.* Erfahrung und kategoriales Denken. Hume, Kant und Husserl über vorprädikative Erfahrung und prädikative Erkenntnis / Dieter Lohmar. — Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic Publishers, 1998. — 320 S. — (Phänomenologica, Band 147).
- Spiegelberg H.* The „Reality-Phenomenon“ and Reality // Philosophical Essays in Memory of Edmund Husserl; [edited by Marvin Farber] / Herbert Spiegelberg. — N. Y.: Greenwood Press, 1968.

Ströker E. Husserls Werk: zur Ausgabe der Gesammelten Schriften / Elisabeth Ströker. — Hamburg: Meiner, 1992. — 240 S.

Вахтанг Кебуладзе — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науковий секретар Українського феноменологічного товариства. Коло наукових інтересів — феноменологія, онтологія, герменевтика, історія сучасної філософії.

Дискусія

В'ячеслав Циба: Як відбувається ідентифікація предметності на рівні допредикативного досвіду?

Вахтанг Кебуладзе: Як зазначалося, важливу роль у процесі ідентифікації предметностей досвіду відіграють тип і горизонт. Завдяки певному типу я очікую загальний стиль поставання тієї чи тієї предметності в розгортанні її внутрішнього й зовнішнього горизонту. Я схоплюю предмет із уже седиментованими в ньому властивостями, які експлікують характер його поставання в досвіді. Тому Гусерль називає ці властивості експлікатами. Але розгортання внутрішнього горизонту предметності відбувається через стале поставання нових експлікатів, які модифікують увесь предмет у цілому з усіма його властивостями, які були пережиті раніше. Тому в межах певного типу весь час відбувається трансформація предметності, яка може зумовити зміну самого стилю типізації цієї предметності. Тобто може виявитися, що в результаті накопиченого досвіду предмет має бути підпорядкований іншому типу. Отже, ідентифікація ніколи не буває завершеною й остаточною. Вона є радше недосяжним полюсом досвіду, до якого я весь час тяжію, але ніколи його не досягаю. Це тяжіння до цілковитої ідентифікації предметності і є головним енергетичним принципом досвіду. Натомість остаточно ідентифікація означала би припинення перебігу досвіду й так би мовити «смерть предметності», адже в неї вже не було би чого досвідчувати.

Вадим Менжунін: Чому насправді сприяє спроба зняти такі чіткі бінарні опозиції, як пасивне й активне, допредикативний досвід і предикативне судження — обґрунтуванню логіки як науки чи, навпаки, девальвації її науковості?

Вахтанг Кебуладзе: Не варто забувати, що хоча Гусерль у творі «Досвід і судження» мав на меті обґрунтувати логіку через прояснення генези предикативного судження з допредикативного досвіду, утім сама проблема допредикативного досвіду має набагато ширше епістемологічне значення. Розглядаючи цю проблему, ми порушуємо питання про перебіг досвіду як такого, про умови можливості досвідчувати предметності, а отже про

умови можливості досвіду взагалі. Гусерль лише указав на те, що заради адекватного розуміння досвіду як такого, ми маємо дуже обережно оперувати такими опозиціями, розуміючи, що активне й пасивне, предикативне й допредикативне постають як щільно пов'язані між собою в живому перебігу досвіду.

Михайло Мінаков: Чи не варто розуміти допредикативний досвід не як просто непередикативний досвід, а як такий, що уможливорює предикативне судження?

Вахтанг Кебуладзе: Не можу не погодитися з тим, що допредикативний досвід — це не просто непередикативний досвід, а досвід, що уможливорює предикативне судження. Адже, як свідчить уже назва твору, в якому Гусерль експлікує поняття допредикативного досвіду, «Досвід і судження. Дослідження генеалогії логіки», йому йдеться про генетичну проблематику. Оскільки для Гусерля логіка — це насамперед вчення про судження, то він убачає центральне завдання феноменологічного обґрунтування логіки саме в проясненні генези судження. Утім для феноменолога питання про генезу — це не питання про історичне виникнення, а питання про конституювання в досвіді свідомості її змістів. Отже, питання про генезу судження постає як питання про виникнення предикативного судження з допредикативного досвіду.

Вадим Менжулін: Чи не стаємо ми заручниками історії філософії, зачасто змішуючи такі два реєстри дослідження, як розв'язання актуальних теоретичних проблем і скрупульозне відтворення думок авторитетів минулого?

Андрій Богачов: Філософське пізнання — це завжди не просто опис, а ще й відповідь на чийсь думку. Тому ми не просто покликаємося на інтелектуальні авторитети, а залучаємо їх до нашої дискусії.